

La mal anomenada “Ermita de la Sort” de Torredembarra.

ELS ORATORIS DELS FONTANILLES.

Jordi Guasch Gómez

Resseguint el traçat de l'antiga CN-340 al seu pas per Torredembarra, un cop passat el pont d'Els Munts, gairebé a tocar de l'antiga caseta de la Creu Roja, dins de la partida de la Sort, hi ha les restes d'una petita edificació religiosa.

Popularment, segons sembla, l'edifici s'ha anomenat com La Misseta, diminutiu de missa, degut a les seves reduïdes dimensions, i s'ha considerat que es tractava d'una ermita o capella pública, de la que fins i tot s'ha dit que tenia una planta superior per deixar ex-vots. No obstant això, és una gran desconeguda.

GAVIN⁽¹⁹⁸⁰⁾ la vincula amb el culte del Sant Crist¹, resseguint una llegenda local per la qual hauria estat el primer lloc on pernoctà la talla del Crist de Salomó un cop Josep Nin desembarcà a la platja d'Altafulla, a mitjans segle XVI, provinent de l'Alguer, on havia anat a cercar blat.

VALLS⁽¹⁹⁹⁵⁾ ho va recollir en un article a la revista cultural La Sínia, però d'una manera o altra, diferents autors han transmès la notícia, tant abans com després.

Qui va ser considerat com el cronista oficial de Torredembarra, ho relacionà amb un vers del primer text que es conserva del Ball del Sant Crist, de l'any 1843, en què es diu:

*“Los seus hereus [dels Nin] abuy vibuen
allà a Torredembarra”*

Aquests hereus es tractarien dels membres de la nissaga Fontanilles, per bé que no eren parents, com erròniament assegura VALLS⁽¹⁹⁹⁵⁾, sinó que adquiriren les propietats dels Nins a començaments del segle XVIII, un cop Joan de Nin Vidal morí sense descendència.

¹Es té constància d'una capella de nova construcció dedicada al sant Crist a l'església de Salomó en la visita pastoral de l'any 1552.

S'ha de dir que aquesta versió de la llegenda ha estat qüestionada gairebé per tothom qui l'ha tractat amb un mínim de rigor històric, però, a pesar d'això, ha fet fortuna. Tant és així, que, l'any 2012, els membres del Ball del Sant Crist van fer una recreació del desembarcament i una processó que acabà a l'esmentada construcció i, fins i tot, hi ha una ruta anomenada Camí del Sant Crist de Salomó, que s'inicia a la mal dita "ermita de la Sort"². "Se non è vero, è ben trovato".

GENÉ i MERCADÉ^(1984: 19-25) van ser els primers que a nivell local varen mostrar interès per l'edificació i, possiblement, els primers que l'anomenaren d'aquesta manera, l'ermita de la partida de la Sort. Un fet que no s'ajusta a la realitat, però que, fins i tot, en el portal de patrimoni de la Generalitat de Catalunya³, apareix anomenada d'aquesta manera.

Es lamentaven de la manca d'un treball bibliogràfic i arxivístic que permetés datar l'època de construcció i també la seva història i ús. Segons recolliren, pel material i tècnica, l'edifici havia de ser com a molt antic de finals del segle XVII. BARGALLÓ i PALAU⁽¹⁹⁹¹⁾ amplien l'origen fins a començaments del segle XVIII.

ELS ORATORIS DELS FONTANILLES

En la recerca de documentació per confeccionar un treball sobre la parròquia de Torredembarra durant els segles XVI, XVII i XVIII s'han localitzat els indicis necessaris per concloure que la suposada ermita és en realitat un oratori o capella privada, erigida durant el segle XVIII i que, per tant, no té res a veure amb el Crist de Salomó. Sí amb els Fontanilles.

Tot i això, encara que Torredembarra compta amb un valuós tresor documental conservat en l'Arxiu Històric de l'Arquebisbat de Tarragona (AHAT), el primer indici de que no es tractaria d'una ermita o capella pública sorgeix de l'observació de les pròpies restes.

Aquest oratori estava situat en l'hort clos de la Sort, separat de la casa i situat al llindar de la finca, a tocar del camí Vell, camí Fondo o de les Vídues. Tenia unes dimensions de 3,2 metres de façana, situada al nord, les parets laterals amidaven 6 metres de llarg i una superfície que no arribava als 20m².

²<https://ca.wikiloc.com/wikiloc/view.do?id=2646593>.

³<http://invarque.cultura.gencat.cat/FitxaGeneral?index=7&consulta=MSUxK3RvcnJlZGVtYmFycmElMistMSU%3D&codi=21054>.

Era un lloc petit. La porta d'accés al recinte de culte estava dins de la finca, no obstant això, des del camí públic hi havia unes escales que servien per accedir a una planta superior de la que es desconeix la funció. Els materials utilitzats per la seva construcció són molt senzills i no s'ha conservat cap element decoratiu que pugui donar una idea de com era.

Per molt que l'edifici es trobi construït a tocar del camí, el fet que l'entrada estigui dins de la propietat privada, ja indica que el seu ús havia d'estar restringit, un fet que queda reafirmat també per les petites dimensions de l'espai.

Foto: Postal de Torredembarra on es pot veure l'hort clos de la Sort i la casa. Els arbres tapen l'oratori.

Ja en l'àmbit documental, de tractar-se d'una capella pública o ermita erigida en el segle XVI estaria recollida en alguna de les nombroses Visites Pastorals que es van realitzar. Del període estudiat se n'han conservat 23; les que es van produir els anys 1634, 1656, 1683, 1694, 1696, 1701, 1706, 1711, 1718, 1720, 1722, 1728, 1731, 1737, 1741, 1753, 1759, 1762, 1766, 1771, 1776, 1786 i 1790.

En moltes d'aquestes visites, el visitador feia un exhaustiu inventari dels edificis de culte del terme parroquial. En cap s'anomena l'existència d'una ermita erigida al culte del Sant Crist. Normalment, se centra en l'església

parroquial de Sant Pere Apòstol, la seva sufragània de Sant Joan de Clarà i en l'ermita de la Mare de Déu del Roser, que va ser enderrocada a començaments de la guerra civil de 1936-1939. Alguns cops també es fa referència a l'hospital.

Gràcies als decrets de visita de finals del segle XVIII i començaments del segle XIX es coneix l'existència d'oratoris particulars, a pesar que només el del Castell ha arribat als nostres dies en un estat més o menys suficient. Així, per exemple, en el de l'any 1776 s'hi anota:

“Visitamos el oratorio del Castillo y los dos de d[on] Manuel Fontanilles uno en las casas de su habitación y el otro en la huerta à poca distanc[i]a de la villa y los hallamos decentes y con los ornamentos correspondientes para celebrarse en ellos el s[an]to sacrificio de la missa”(AHAT.VP.8).

Si una nissaga destacà a la Torredembarra dels segles XVII i XVIII és la dels Fontanilles, ciutadans honorats de Barcelona. La biografia dels seus membres ha estat àmpliament estudiada per Salvador-J. Rovira Gómez i poques dades noves es poden afegir.

Possiblement, provinents de Bonastre, estan documentats a Torredembarra com a mínim des de la dècada de 1540, i en el segle XVII els Fontanilles es van destacar com a procuradors o batlles dels barons del lloc, la nissaga Icard. Família benestant, lleials a Felip IV durant la guerra dels Segadors, des de començament del segle XVIII van començar a formar part de la baixa noblesa catalana, a l'haver-los-hi estat concedit el títol de ciutadà honorat de Barcelona⁴. Un detall que és important com es veurà.

⁴Manuel Fontanilles Esbert aconseguí el privilegi de ciutadà honorat de Barcelona l'any 1702, atorgat per Felip V, i l'any 1706, atorgat per l'arxiduc Carles III. Fins al segle XIX, perquè les autoritats eclesiaístiques autoritzessin un oratori particular el sol·licitant havia de ser noble.

Carrer Major als anys 50. Gairebé al fons, es pot observar la casa dels Fontanilles abans de la reforma. (Foto: Ferran Vallmitjana).

Per l'esmentat apunt se sap que tenien dos oratoris, l'un urbà a la casa on residien i l'altre en una horta pròxima.

Segons el capbreu de l'any 1759^(AHAT.FPTo.94-B), Manuel Fontanilles Salvador (1726-† d.1804) tenia una casa al carrer Major. Afrontava amb el carreró, la muralla, l'esmentat carrer i la casa del notari Sunyer.

Gràcies a aquesta descripció, es pot identificar la casa dels Fontanilles amb la que té integrada l'actual passatge o carreró de sant Antoni. De fet, sembla que l'oratori estaria situat damunt de la volta.

També tenia una peça de terra de 6 jornals amb una casa i dues sínies “*situada en la partida de la Sort, y linda con 1º con Mariano Benages, 2º con el camino viejo, 3º con Bernardo Fuster y 4º con el camino de Martineta*”.

Dit això, per poder gaudir d'un oratori propi, un dels requisits era que el sol·licitant havia de ser membre de la noblesa “*de nobili genere procreati existunt*”^(AHAT.VIO.r.2), igual donava si era laic o clergue.

Altres requisits que afectaven l'oratori eren estar “*murado de paredes, separado de los usos domésticos y con el ornato y decencia correspondiente para poder celebrar en él el s[an]to sacrificio de la misa*”.

A la pràctica, això volia dir que el lloc destinat per oratori havia d'estar ben murat, o sigui, no podia tenir comunicació ni servir de pas a altres habitacions ni ser trepitjat per sobre. També havia d'estar decentment adornat amb tot el decòrum que es requeria i posseir tots els ornaments necessaris per celebrar missa nets i polits (calze, canadelles, missal, vestimentes –tant sacerdotals com per l'altar–, etc.). Aquests se solien guardar en una habitació contigua, a manera de sagristia, i si no posseïa aquesta dependència, en un bagul o en unes calaixeres col·locades dins de la pròpia capella.

A primer terme la volta del carreró de sant Antoni. Per les seves característiques, segurament, el lloc triat per ubicar-hi l'oratori dels Fontanilles a la casa del carrer Major. (Foto: Ferran Vallmitjana).

Es pot documentar que, com a mínim l'oratori urbà del carrer Major va obtenir una llicència durant el primer quart del segle XVIII i és que el visitador de l'any 1786, deixà anotat que

Havent visitat los dos oratoris de Fontanilles à saber lo de la casa en què habita, y lo del hort fora de la vila, declaram en primer lloch estar los dos decents en tot, però no extenen-se lo privilegi sinó solam[en]t al de la casa, y que també aquest ha expirat ja respecte haver-se concedit a D[o]n Jaume Fontanilles, y a D[o]ña Theresa, muller sua, que moriren, y ha pasat la casa à son fill que no té tal privilegi, com tot li havem fet present per a què cese lo ús de un y altre oratori sens poder-se celebrar missa, y menos complir lo precepte de oir-la en ningun dels dos mentras no logre altre privilegi que deurà presentar-nos^(AHAT.FPTb.102).

Jaume Fontanilles Coll va morir el 5 d'octubre de l'any 1738. La seva primera muller, Teresa Almirall, amb qui es va casar l'any 1703, va morir l'any 1723. Fet que situaria l'atorgament de la llicència de celebrar missa entre aquestes dates extremes.

Segons es desprèn, l'oratori de l'hort no tenia llicència explícita, i els Fontanilles utilitzaven la llicència per l'oratori de la seva casa urbana. I és que gràcies a una llicència del Vaticà, els Fontanilles podien “celebrar en sus casas de la citada villa, en decente oratorio privado en ellas construido, el santo sacrificio de la missa, y obirla à excepción de las fiestas de Pasquas de Resurrección, Pentecostés y Navidad de N[uestro] S[eñ]or Jesuchristo”^(AHAT.VIO.r.2).

En un moment donat, a pesar de no tenir la llicència vigent, tot fa pensar que els oratoris es continuaven usant igualment. Un fet que va acabar trobant l'oposició de les autoritats eclesiàstiques.

És aquest un dels motius pels que Manuel Fontanilles Busquets (1750-1834) i la seva muller Antònia Soler demanaren un altre cop la llicència, que els hi va ser autoritzada pel Sant Pare Pius VI⁵ el 10 de novembre de l'any 1797.

⁵Pius VI és el nom que va adoptar el cardenal Giovanni Angelo Braschi al ser escollit Papa. Havia nascut en una família noble però empobrida i es va educar a l'escola de jesuïtes de Cesena, diplomant-se en dret a la Universitat de Ferrara. El 1755 va ser ordenat sacerdot i gràcies a la influència d'alguns dels seus oncles, que eren cardenals, va ocupar diversos càrrecs en la Cúria Vaticana. El 1773 va ser nomenat cardenal i abad del monestir camaldulenc de San Gregorio al Celio i del benedictí de Subiaco. En el conclave del 1775 és erigit Sant Pare. Escollit sense ser bisbe, de manera que el cardenal Gianfrancesco Albani el va haver d'ordenar in situ. A Pius VI li va tocar veure la Revolució Francesa on va denunciar i condemnar l'onada d'anticlericalisme que es va propagar per França.

Per combatre la Revolució, Pius VI es va sumar a l'aliança d'estats que van atacar França. Derrotats, el 1797, Napoleó va baixar a Itàlia, va entrar a Roma, va declarar acabat el poder temporal dels papes i va endur-se el Papa presoner. Va morir en captiveri el 29 d'agost de 1799.

El 27 de gener de l'any 1798, el rector Manuel Plazas i els veïns Andreu Guardis, cirurgià, i Francesc Trèmul varen testificar assegurant que es complien tots els requisits. Gràcies a aquest document se sap que l'altar dels oratoris estava dedicat a la Puríssima Concepció.

Encara que es desconeix com era l'oratori urbà dels Fontanilles, aquests elements normalment anaven entre el simple altar amb les portes tancades, col·locat en una habitació, el més probable, i la capella pròpiament dita, que comptava amb tots els elements propis d'un lloc de culte.

S'ha de dir que la utilització dels oratoris era restringida, i estava sotmesa a una sèrie de normes d'obligat compliment. Els oratoris

privats no es podien utilitzar sinó per al fi pel qual havia estat concedida la llicència i per les raons exposades en ella, és a dir, dir missa davant l'existència d'algun impediment per acudir a la parròquia més propera, ja que en ells no es podien celebrar les funcions eclesiàstiques reservades a les esglésies, però sí els anomenats «exercicis piadosos», com el rès del rosari en família, els triduos i novenes en honor d'algun sant, etc. Estava prohibida la celebració de matrimonis o batejos, l'ús de túmuls funeraris i la utilització dels oratoris com columbari. No cal dir que es cometien molts abusos un cop aconseguida la llicència.

Dit això, entre els anys 1798 i 1800, el Sant Pare concedí a Fontanilles diferents prerrogatives relacionades amb l'oratori com, per exemple, que s'hi pogués escoltar missa una hora abans de l'aurora o bé després del migdia, també els dies de festa. A més a més, en cas de malaltia, podia confessar-se –amb confessor regular o secular aprovat i posseïdor de les corresponents llicències– i rebre la sagrada comunió –excepte en temps de Pasqua– de la mà del sacerdot que celebrés missa a l'oratori. Aquesta missa servia també pel

Estat actual de l'Oratori de l'hort clos de la Sort. (Foto: JG).

cuidador i l'escolà que ajudés a oficiar-la, així com també a tres familiars directes del propietari.

Quan la festa del titular de l'oratori, s'hi podien oficiar fins a tres misses, sempre i quan aquesta no coincidís amb una festa important.

A més, se li concediren dues indulgències plenàries cada mes, en aquells dies que confessat i combregat el propietari visités qualsevol església i, en cas d'estar malalt o en la casa de camp, visités el seu propi oratori. També li concedí la indulgència de 200 dies per totes les vegades que resés de forma devota la lletania a la Mare de Déu en el seu oratori.

A més a més, Fontanilles va poder gaudir d'un indult d'altar privilegiat d'ànima amb indulgència pels difunts de la seva família i una indulgència plena per l'article de la mort d'ell mateix i els parents fins de tercer grau.

Per últim, se li concedí que en cas de quedar impossibilitat al llit, pogués construir un nou oratori a prop del seu dormitori, en cap cas a dins, per impedir que es pogués escoltar la missa des del llit, fet que era considerat com a extremadament irreverent.

Pel que fa al sacerdot que havia de celebrar en els oratoris privats, ja fos secular o regular, podia fer-ho qualsevol sempre i quan hi hagués algun de disponible, no perjudiqués a la resta dels fidels i no hagués de dir dues misses el mateix dia. El sacerdot havia de ser designat per l'ordinari del lloc o, si pertanyia a una ordre religiosa, pel superior de la mateixa. En aquest punt, s'ha de dir que, des de finals del segle XVII, la nissaga Fontanilles tingué uns quants sacerdots entre els seus membres que pogueren oficiar la missa als respectius oratoris.

A començaments del segle XIX, pel decret de visita de l'any 1805, sembla que l'estat de l'oratori de la casa de camp no era el més adequat, potser degut al fet que la finca en què es trobava va ser arrendada a un tercer. El document diu:

El r[everen]do rector de Torredembarra a quien damos comisi3n, vea el oratorio que D[o]n Manuel Fontanillas tiene en la casa de campo, y ni ballándose con la decencia que corresponde mandará no se celebre el santo sacrificio de la misa, en el interior [hasta que] no lo ponga como es debido (AHAT.FPT6.102).

L'últim apunt que s'ha localitzat sobre els referits oratoris és del decret de visita de l'any 1828, quan es reconeix que:

[oratorios] no los hay al presente. La casa Fontanillas tiene la licencia o privilegio p[ar]a tenerlo y de antaño en dicha casa havia oratorio, pero fue maltractado p[or] los franceses en el año 1809 y no se ha retornado. (AHAT.VP.9.1)

Un cop la propietat va deixar de ser dels Fontanilles, i passà a ser de l'indià Francesc Gual Gavardós⁶ a finals del segle XIX o començaments del XX, l'oratori es recuperà i quedà integrat en un jardí romàntic; fins i tot, s'hi construï una font . Segons el testimoni d'Elòdia Miquel Gual l'altar es dedicà a sant Antoni de Pàdua.

ALTRES ORATORIS TORRENCES.

Per acabar, fer esment que a Torredembarra van existir altres oratoris.

En el decret de visita de l'any 1790 apareix citat un altre oratori, el del doctor Anton Verdaguer⁷, del que n'hi ha menys referències:

“Per quant havem anat à visitar lo oratori del D[octo]r Anton Berdaguer, no havem pogut visitar-lo per encontrar-lo tancat, y no haver-se'ns presentat lo Breu pontifici: prohibim que en avant no puga tenir dit oratori ús algun per la celebració de la misa ni altra funció sagrada fins que sens hage presentat lo dit Breu, y se hage visitat per Nosaltres, ó a[m]b la nostra expresa comissió; y serà del carrech del R[everen]t R[ect]or participar-ho al propi dueño, y zelar la exacta observància de aquest capítol” (AHAT.FPT.102).

A començaments del segle XIX, decret de visita de l'any 1805, hi diu:

El r[everen]do rector exigirà al presbitero D[octo]r Verdaguer el indulto al oratorio que tiene en su casa de campo y hallándolas en forma se lo devolverá y al mismo tiempo vera el r[everen]do rector si se [h]alla con la decencia correspondiente, a que de todo nos dará el correspondiente aviso (AHAT.FPT.102).

Per últim, se sap que al segle XIX, es donaren diferents llicències per construir oratoris particulars en les cases de Climent Alcayna (1849), Teresa Gibert (1884) i Isabel Borràs (1892).

⁶Va néixer a Torredembarra l'any 1865. El 1895 va anar a Mèxic. Es va instal·lar al port de Campeche i després a la capital. Va treballar durant uns anys a la fàbrica Alpina i, posteriorment, es va establir pel seu compte i va fundar la Casa Gual, dedicada a la venda de casimirs. Molts catalans eren clients de l'establiment perquè s'hi parlava el català la major part del dia. Va ser un dels fundadors de l'Orfeó Català a Mèxic. Els seus fills es van fer càrrec del negoci quan ell va retornar a Torredembarra. Va morir l'any 1931.

⁷És molt probable que en realitat es tracti de Miquel Verdaguer, prevere i beneficiat de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona que entre els anys 1774 i 1809, va ser el propietari de la “Hereditat de Babilonia”, fet pel que s'ha de pensar que l'oratori es trobés en aquest mas.

BIBLIOGRAFIA:

BARGALLÓ, Josep i PALAU, Montserrat (1991): “El ball del Sant Crist en el context del teatre popular català”, dins de *Recull de Treballs 2*. Torredembarra: Centre d'Estudis Sinibald de Mas.

GAVIN, Josep Ma (1980): *Inventari d'esglésies, 6*. Alt Camp, Baix Camp, Tarragonès. Barcelona: Arxiu Gavin.

GENÉ, Josep Ma. i MERCADÉ, Francesc (1984): “Aproximació a l'estudi de l'ermita de la partida de la Sort de Torredembarra”, dins de *Recull de Treballs 2*. Torredembarra: Centre d'Estudis Sinibald de Mas.

MERCADÉ, Francesc (2012): “Noves referències sobre la capella de la Sort de Torredembarra”, dins de *Recull de Treballs 13*. Torredembarra: Centre d'Estudis Sinibald de Mas.

ROVIRA Gómez, Salvador-J. (1993).- *Els Fontanilles de Torredembarra, un llinatge torrenc de ciutadans honrats de Barcelona*. Tarragona: Publicacions “Paratge tarragoní”.

-(2012): “Els Fontanilles ciutadans honrats de Barcelona (s. XVIII-XIX)”, dins de *Recull de Treballs 13*. Torredembarra: Centre d'Estudis Sinibald de Mas.

-(2013): *Salomó setcentista*. Salomó: Ajuntament de Salomó.

VALLS Guasch, Anton (1995) “Pas del Sant Crist de Salomó per la Torre”, dins de *La Sínia*, 8. Torredembarra: Ajuntament de Torredembarra.

FONTS DOCUMENTALS:

Arxiu Històric Arquebisbat de Tarragona (AHAT).

Vicariat. Oratoris (VIOr)

2.- Oratori de Manuel Fontanilles (1798-1800).

Visites Pastorals (VP)

8.- Llibre de decrets de visita pastoral (1776)

9.1.- Llibre de decrets de visita pastoral (1827-1828)

Fonts Parroquial de Torredembarra (FPTo).

Núm. 94-B.- Relació de censos del senyor de Torredembarra

Núm. 102.- Llibre de decrets de la santa visita (1696-1970).